

val, waarin twee ONGELIJKEN (God en mensch hier) met elkander werken, én in het andere geval, wanneer twee GELIJKEN (Paulus en Apollos b.v.) met elkander werken, mede-werken" (218, c). Niettemin durft Prof. Hepp schrijven, dat door mij „de betekenis van ONDERWERK in den ban gedaan wordt" (85), en dat het nu noodig is, met de oude gereformeerden op te komen „voor de absolute afhankelijkheid van alle creatuur, óók van God als Onderhouder en Regeerder". Ten overvloede herinner ik aan hetgeen ik twee weken geleden opmerkte in Perschoouwer onder „Sartor Resartus".

Geval 3. Prof. Hepp beweert, blz. 66, dat ik „de ongelooft werkers aan de cultuur, die den geloovigen cultuurarbeid niet kunnen waardeeren" „cultuurslampers aan den overkant" noem. Maar ik sprak van hen, die „den verstandigen wijkouderling, die goed huisbezoek doet" uitlachen, die „om hem lachen" (Jezus Chr. en het Cultuurleven, 285). Dat is toch zeker wat anders?

Ik zal mijn lezers niet vermoeien met teveel van Prof. Hepp's citaten in één nummer. Andere gevallen bewaren we dus voor een volgende maal. K. S.

Militaire Tehuizen.

Men vroeg mij plaatsing van een missive aan de kerkeraden, inzake collecte in „dankdienst" geboorte Prins of Prinses. Onder „kerknieuws" wordt het stuk opgenomen. K. S.

Gezangen.

De H. Meulink zond eenige weken geleden een artikel, waarin nog werd teruggekomen op wat Prof. Greijdanus had geschreven met betrekking tot het besluit van Almelo. Ik vond het beter, dit artikel niet te plaatsen, o.m. wijl Almelo's kerkeraad den bekenden maatregel reeds had teruggenomen en een hernieuwde gedachtenwisseling dus niet meer gewenscht was.

Ter afsnijding van misverstand zij dit even meegedeeld. K. S.

Dr A. Kuiper Jr.

Wegens plaatsgebrek blijft een artikel inzake Dr A. Kuiper Jr nog even liggen. K. S.

UIT HET POLITIEKE EN SOCIALE LEVEN

„Socialisme en Levensbeschouwing".

II.

We hebben den vorigen keer gezien, dat Dr Horreüs de Haas in zijn brochure „Socialisme en Levensbeschouwing", de wereldverklaring der „gangbare godsdienstigheid" afwijst. Het moderne denken, meent de Zwolsche predikant, betwist terecht haar geldigheid, en wordt in zijn verzet gesteerd door het optreden der Kerk in den loop der historie. Aan de critiek op de „Bijbelsche wereldbeschouwing", verbindt Dr Horreüs de Haas zoo een veroordeeling van de kerkelijke praktijk, welke z.i. de pretentie harer geloofsstelsels om als eenige, onfeilbare waarheid erkend te worden, weersprekt.

En tegen de samenvatting, welke de socialistische denker van het Christelijk geloof geeft, én tegen zijn schets der kerkhistorie, rijzen zeer ernstige bedenkingen. Het is absoluut ongeoorloofd om van de Christelijke geloofsleer te zeggen, dat zij de werkelijkheid opvat als het „maaksel eener personalistische willekeur", het verraadt een groot gebrek aan waarnemingsvermogen, kennis en eerbied, wanneer de regering Gods uitgelegd wordt als een bestuur vol grilligheid, waaraan dus iedere orde vreemd is. Ook de beschrijving van de geschiedenis der Kerk getuigt van weinig ernst; de schrijver geeft hier wel een zeer eenzijdig beeld; hij zwijgt over den zegenrijken arbeid der Kerk, die ook in het voor-reformatorische tijdperk plaatsgevonden heeft; uit de periode der Reformatie vermeldt Dr Horreüs de Haas slechts één enkel moment: den gewelddadigen dood van Servet, waarbij hij de volle verantwoordelijkheid op Calvijn legt, zich daarbij beroepend op den revolutionairen schrijver Stefan Zweig, meer romanticus dan historicus.¹⁾ De Zwolsche predikant heeft zijn ambtsbroeder en geestverwant Dr H. de Vos, die de socialistische massa dichter bij de Kerk wil brengen, en daartoe in zijn brochure „Kerk en Socialisme" een poging deed, wel een zeer slechten dienst bewezen.

Onfeilbaar is voor de Kerk des Heeren alleen het Woord van God. Noch haar uitleg van den Bijbel, noch haar formuleeringen van den inhoud der Goddelijke Openbaring draagt zij met den eisch tot onfeilbaarheidsverklaring voor. Ook al is de Kerk nog zoo innig van de waarheid harer belijdenis overtuigd, zij moet deze aan het Woord van God toetsen. Werd dit verzuimd, dan geraakte de Kerk in verval; menselijke leeringen bedekten een tijdlang de Goddelijke waarheid; men-

schelijke heerschzucht stelde het Goddelijke gebod terzijde. Totdat het licht der reformatie het Boek des Levens weer in al zijn heerlijkheid toonde.

Wie den Bijbel verwerpt, in de „bijbelsche oorkonden" geen „letterlijke mededeelingen van Goddelijke openbaring" wil zien, tast het fundament der Kerk aan. Hij beschouwt haar verdediging van Gods Woord als halsstarrig drijven en ontoelaatbare eigenzinnigheid. Wie den Bijbel handhaaft, moet elken aanval op het Boek der boeken weerstaan. Hij weet echter, dat de zonde ook dit werk besmet; de historie der Kerk bevat voor hem ernstige waarschuwingen om zich steeds naar het Woord te richten.

In zijn critiek op den Bijbel, en ook in zijn eenzijdige beschouwing van de geschiedenis der Kerk, gaat, zooals we in het vorige artikel uiteengezet hebben, Dr Horreüs de Haas met den schrijver van de „Mythe der twintigste eeuw", Alfred Rosenberg, samen. Er is meer overeenstemming tusschen deze beide figuren; zij ontmoeten elkaar ook op een bepaald moment bij hun waardeering van het Christelijk geloof.

„In den naam van God", schrijft Dr Horreüs de Haas²⁾, „heeft hogere godsdienstige gedachte geen menschevormige willekeur bedoeld, maar den eeuwigheidsgrond van ons bestaan en onze bestemming, de heilige geestesmacht, die ons uit zelf-zucht en zinnen naar gerechtigheid en liefde drijft, den oorsprong en voleinding van alles wat wij waarheid, schoonheid, goedheid noemen. In den naam van Christus bedoelen wij geen betrekkelijkheid en verkeerdheid van historische menschenleeringen en praktijken; wij bedoelen de vlam, die opstaat uit het Evangelie van de liefde voor God en den naaste, de hartstocht, die worstelt om het heilige rijk dat komen moet, de honger naar gerechtigheid, de begripende en vergevende, strijdende en dienende overgave".

„In den Bijbel hebben wij niet alleen een historische verzameling van oud-Joodsche en oud-Christelijke geschriften met de tijdelijkheid van hare voorstellingen, maar ook het Boek dat ons aanspreekt en aangrijpt met een souverain waarheidsgezag; het gezag van een „Wet", die eerbied voor het heilige eischt, van een „Profetisme", dat lijdt en strijdt om de wereld te maken tot een rijk van gerechtigheid en vrede, van een „Evangelie", dat ons reinheid van hart en alomvattende liefde wil leeren. Heilige waarheid, waarvan toch altijd ook een deel bewaard bleef in de betrekkelijke geloofsvormen der eeuwen; wie het onhoudbare en verkeerde afwijst in Roomsche Katholieke of Protestantische leerin- gen vergete niet dat wij geen oneindiger waarheidsbeelden hebben dan onze oude Gothische Kathedralen, vol geheimenis, vol adoratie, vol stille innerlijkheid en roep tot dienstbetoon; vergete niet de diepte van geloofs- en gewelensstrijd die er brandt ook in de vergankelijke geloofsvoorstellingen van oud-Protestantische, zestiende-eeuwse belijdenisformulieren. De kerkelijke dogmata zijn nog wat anders dan menselijke dwalingen en eigengerechtigheden, zij zijn ook groote pogingen om uitdrukking te geven aan eeuwige religieuze waarheid en diepste menselijke ervaring en wie hun waarheidsgehalte wil verstaan moet niet alleen denken aan de letterlijke opvattingen van een gangbare godsdienstigheid, maar ook aan den geestelijken zin die grootedenkers der eeuwen, Spinoza, Kant, Hegel, er in hebben gelezen..."³⁾

„En wie, die verlangt naar de doorbreking van het dictatoriaal geweld, waaronder de wereld zucht, kan anders dan hoopvol denken aan de houding van de Van Galens en Niemöllers in den Duitschen kerkstrijd, mannen wier belijdenisopvatting wij niet deelen, maar wier moed wij eeren om neen te zeggen tegen menselijke willekeur, in naam van wat zij absolute waarheid weten en gelooven".

Zeker, er is groot verschil tusschen den Zwolschen predikant en den profeet der Noordsche mythe. De laatste spreekt niet anders dan met minachting over het „Evangelie van de liefde", zal

2) „Socialisme en Levensbeschouwing", pg 71 e.v. Evenals in het vorige artikel, is ook nu het geciteerde gedeelte in de „oude spelling" gezet. Spat. van ons.

3) Het weggelaten gedeelte volgt hier:

„Ook zijn er Kerkgenootschappen die aan historische formuleeringen niet binden, maar die, met meerdere of mindere aarzeling, het recht van gedachte-, geloofs- en gewetensvrijheid erkennen; zooals de gebrekkige en ave-rechtsche uitingen van historische Kerken de roeping niet te niet doen van een ideële Kerk om orgaan te wezen van religieuze cultuur en van de Boodschap der Christelijke waarheid. Van welke ideële opgave ook de bestaande Kerken bij al haar tekort en schuld nog altijd een deel volbracht hebben, en volbrengen; men miskenne niet wat er aan innerlijk leven gevormd is binnen hare muren, noch ook wat in pauselijke arbeids- en vredes-encycloeken of in het oecumenische streven van Protestantische Kerken aan socialen zin zich levend toont".

Spinoza niet tot de groote denkers der eeuwen rekenen, en zeker den bisschop van Münster en den predikant van Dahlems kerk niet om hun houding prijzen. Het rijk van gerechtigheid en vrede, waarnaar de eerste verlangend uitziert, wordt door Rosenberg veracht. En zoo is er meer.

Maar die beiden hebben de aesthetische vereering voor de „overgeleverde waarheid" gemeen. Zulk een „vereering" beteekent in werkelijkheid echter verwerping.

Rosenberg kan Luther om zijn heldenmoed niet genoeg roemen; de hervormer is voor hem de Duitse held, die het kerkelijk geweld brak. Rosenberg geraakt in geestdrift over den ouden Lutherbiblel, in de „oude kiste" geborgen, op „wiens bladzijden de oogen der voorvaders eens geloovig rustten"; hij vereert de kathedralen als bouwwerken, welke den naar schoonheid dorstenden mensch verkwikken, de dorpskerken als de plek, waar geslachten van Duitse boeren kwamen om hun God te dienen; hij erkent in het Christendom een „heerlijke ontspanning der ziel, die ook verrijking heeft beteekend", en prijst de Christelijke religie, wijl zij in de vervlogen eeuwen dikwijls „het ruwe leven van haat en strijd verzachtte". Niemand wil dat kostelijk bezit aantasten om het te vernielen, roept Rosenberg uit, maar, laat hij er op volgen, voor de staatkundige vorming van ons tegenwoordig leven deugt het in geen enkel opzicht, is het een groote hindernis.

Het tegenwoordige geslacht moet, naar Rosenbergs oordeel, de „edele scheppingen" van het Christendom van hun „oude metaphysische basis losmaken". Alleen wanneer dat „bevrijdende werk" volbracht is, zal, meent hij, hun schoonheid weer bewonderd kunnen worden.

De echte liefde wil afstanden overwinnen; zij zoekt de eereplaats voor haar object en ijvert voor zijn volle ontplooiing. De aesthetische vereering, welke Rosenberg bedoelt, bant haar voorwerp in de mythische verten, ontnemt het alle rechten, legt het absoluut zwijgen op, doemt het tot „verleden zonder toekomst", gestalte zonder leven, maakt het tot ruïne.

„Verleden zonder toekomst".... de „Lutherbiblel heeft volgens den profeet der Noordsche mythe slechts betekenis, omdat „hij eenmaal revolutie was"; zijn verdienste beperkt zich tot het „revolutionnaire succes" in één bepaalde periode der historie. Wanneer de Bijbel ook in het heden tot die menscheid komt als het onfeilbare Woord van God, wordt datzelfde boek „bederver van het volk" gescholden.

Zoover gaat Dr Horreüs de Haas niet. Maar uit het geciteerde gedeelte van zijn brochure blijkt duidelijk, dat ook deze denker aan de Heilige Schrift en aan de belijdenis der Kerk in hoofdzaak slechts tijdelijke waarde toekent, ze voornamelijk als historische monumenten eert, hun inhoud als „vergankelijke voorstellingen beschouwt, welke in den tijd, dat zij gevormd werden, machtige, aangrijpende uitdrukkingen der eeuwige religieuze waarheid en diepste mensche- lijke ervaring waren", maar sindsdien veel van hun kracht verloren, wijl de idee „betere vormen" schiep. Zij zijn voor hem verleden met beperkte toekomst. De verheffing der „historisch-gebonden denkbeelden" van den Bijbel tot het „eeuwige, onfeilbare Woord van God, beteekent volgens den „modernen denker" een gevaar voor de menscheid, omdat deze daad haar ontwikkeling zou remmen en haar een eind op den moeizaam afgelegden weg terug zou voeren. Zelfs de schoonste ruïnes, luidt zijn beelddpraak, deugen niet als woonplaats van het tegenwoordige geslacht.

De Bijbel is voor zulk een mensch verheven symboliek, maar geen historie, heerlijke mythe, maar geen Godsspraak.

Het groote euvel van zulk een waardeering komt vooral duidelijk uit in de woorden, welke de Zwolsche predikant aan den Duitschen kerkstrijd wijdt. Hij verlangt naar de overwinning der belijdenisbeweging, omdat deze het „dictatoriale geweld" zou doorbreken. Hier nadert Dr Horreüs de Haas, mirabile visu, zeer dicht tot Rosenberg. Want de werkelijke victorie dezer beweging begeert hij allerminst; zij heeft voor hem hoofdzakelijk waarde als verzet, als revolutie tegen een door hem verfoeide macht. Op dezelfde wijze prijst Rosenberg de Reformatie als het krachtige wapen, dat Rome bestreed.

Rosenberg looft den Lutherbiblel, wijl „dit boek het Roomsche gevaar bedwong"; hij kan dien lof naar zijn meening met een gerust hart uiten, omdat volgens hem het menscheijk vermogen dit „oude, eens geduchte bolwerk" voorgoed van zijn kracht beroofde. Horreüs de Haas begeert voor een tijd de zegepraal der „gangbare godsdienstigheid", hoopt dat haar activiteit het nationaal-socialisme terug zal dringen, maar wenscht en verwacht, dat zij na haar doorbreking van het opdringende geweld, den triumftocht niet zal voortzetten. Moderne machten staan volgens hem gereed om de overwinning te voltooien en het gebied van den vijand te bezetten. De strijders der belijdenisbeweging mogen de bres slaan, maar het beloofde land niet binnen treden; zij zouden,

hooren w
verhindere

Het oor
strijdende
nu waarom
bleven vo
Want voor
strijd had
der het te
actie der
hun belat
tijd gebrui
bolsjewist
„sectarisch
daarna de

Welnu
nog — ge
beweging
werkt, en
haar actie
de rechten
zelfde me
der reactie
wende" w
tweeërlei
menschen
gelden. W
ook het k
keurt, dat
loovigen
verwerpin
heroischen
Rosenberg
onderzoek
dering zee
het tegene

Tegenov
schen pro
dat alleen
de Bijbel
neer een
de Haas,
wanten v
laatste vr
den sluier
dan spree
„religieuze
hangt. De
Want Go
A.

4) We he
der Webbe
1936, en wi
sche geem
waarin de
der „belijde
beteekenis
len, dat ee
leuzen" wil
winning, ec
het nation
werd met 2

HET

Ook w
Groens b
en Staat
blijven d
sing van
jaar van

Sinds
groote kr
Kerk en
ginsel, wa
En tot aa
ding bege

Om de
staan is
verhoudin
stonden i
te bezien.

Deze v
komen o
theorie, o
geen eigen
gunt.¹⁾

1) De M
13 v. Kort
Handboek d
Gode meer
staat begun
wereldlijk g
als steun er
zijn invloed
de eigenaars
streeft naar
van godsdien
van de burj

s der eeuwen
in Münster en
niet om hun
rechtigheid en
d'uitziet, wordt
er meer.

esthetische
waarheid" ge-
cent in werke-

ldenmoed niet
voor hem de
geweld brak
er den ouden
geborg, op
vaderen eens
cathedralen als
nheid dorsten-
kerken als de
e boeren kwa-
erkennt in het
ning der ziel,
"en prijst de
vlogen eeuwen
en strijd ver-
bezit aantasten
berg uit, maar,
indige vorming
het in geen
ternis.

t, naar Rosen-
agen" van het
physische basis
rijdende werk"
hoonheid weer

overwinnen; zij
t en ijvert voor
sche vereering,
ur voorwerp in
t alle rechten,
t het tot „ver-
gestalte zonder

omst".... de
feet der Noord-
dat „hij een-
dienst beperkt
es" in één be-
neer de Bijbel
heid komt als
wordt datzelfde
cholden.

is niet. Maar uit
brochure blijkt
aan de Heilige
Kerk in hoofd-
teken, ze voor-
en eert, hun in-
stellingen be-
gevormd wer-
trukkingen der
epste mensche-
en veel van hun
etere vormen"
net beperkte
risch-gebonden

het „eeuwige,
ent volgens den
oor de mensch-
twikkeling zou
moezaam afge-
fs de schoonste
eugen niet als
a geslacht.

ensch verheven
eerlijke mythe,
ardering komt
den, welke de
schen kerkstrijd
vinning der be-
„dictatoriale ge-
ert Dr Horreüs
tot Rosenberg
beweging begeert
n hoofdzakelijk
itie tegen een
lfde wijze prijst
rachte wapen,

l, wijl „dit boek
hij kan dien lof
hart uiten, om-
c vermogen dit
orgoed van zijn
as begeert voor
re godsdienstig-
nationaal-socia-
enschent en ver-
ng van het op-
t niet zal voort-
volgens hem ge-
en het gebied
ijders der belij-
laan, maar hel-
en; zij zouden,

hooren we zeggen, de algeheele bevrijding zelfs
verhinderen.

Het oordeel van Dr Horreüs de Haas over die
strijdende belijders is tweeslachtig. Wij begrijpen
nu waarom in zijn kringen velen langen tijd doof
bleven voor het geroep der Russische Christenen.
Want voor het eigenlijke doel van den kerkelijken
strijd hadden zij niet de geringste sympathie, eer-
der het tegendeel. Zij vroegen zich alleen af of de
actie der geloovigen tijdelijk ook dienstig was aan
hun belangen; of zij deze menschen een korten
tijd gebruiken konden voor hun doel. Heeft de
bolsjewistische regering zelfs niet eenmaal de
„secularische" kerkgenootschappen gesteund om ze
daarna des te heviger te slaan?*)

Welnu: talrijke marxisten meenden en meenen
nog — geheel ten onrechte —, dat de „belijdenis-
beweging", zij het haars ondanks, ook voor hen
werkt, en uiten daarom hun bewondering voor
haar actie. Wanneer echter Christenen in Rusland
de rechten der Kerk verdedigen, brandmerken die-
zelfde menschen hen dikwijls als „wegbereiders
der reactie" en „ondermijners van het „opbouw-
wende" werk der communisten". Eenerlei strijd,
tweeërlei beoordeeling. Dat verbaast ons niet van
menschen, die zuivere utiliteitsoverwegingen laten
gelden. Wij gelooven gaarne, dat Dr Horreüs de Haas
ook het bolsjewistisch geweld tegen de Kerk af-
keurt, dat hij den moed eert, waarmede de ge-
loovigen voor hun belijdenis strijden. Maar zijn
verwerping van de eigenlijke motieven van den
heroïsch kamp, en zijn openlijke sympathie voor
Rosenbergs eisch tot „onafhankelijk waarheids-
onderzoek", verminderen de waarde zijner bewon-
dering zeer aanzienlijk. Aesthetische ontroering is
het tegendeel van oprechte liefde.

Tegenover beschouwingen als van den Zwol-
schen predikant, klinkt krachtig het getuigenis,
dat alleen Gods Woord de menschheid verlost, dat
de Bijbel de eenigste bron des levens is. En wan-
neer een gezaghebbend socialist als Dr Horreüs
de Haas, dit getuigenis afwijst en zijn geestver-
wanten voorhoudt, dat de religie ons voor de
laatste vraag van „God en wereld" laat staan,
dan spreekt hij daarmee een vonnis uit over de
„religieuze sociaal-democratie", welke hij aan-
hangt. De weg, dien hij wijst, voert van God af.
Want Gods beloften worden verworpen.

A.

B. t. B.

4) We herinneren hier aan de artikelen over het boek
der Webbs in „De Reformatie" van 18 Sept. t/m 23 Oct.
1936, en wijzen op beschouwingen in het blad der Duit-
sche geëmigreerde socialist: de „Neue Freie Presse",
waarin de schrijvers openlijk erkennen, dat de motieven
der „belijdenisbeweging" voor de socialist niet de minste
betekenis hadden. Zij konden zich eigenlijk niet voorstel-
len, dat een modern mensch voor zulke „oude, vergane
leuzen" wilde strijden. Maar zij begeerden toch de over-
winning, echter alleen om hun doel: den ondergang van
het nationaal-socialisme, des te sneller te bereiken. Dit
werd met zooveel woorden gezegd!!

HET BOEK VAN DE WEEK

Rondom de Kuiper-litteratuur.

VII.

Ook wanneer men alleen in hoofdtrekken
Groens beginsel inzake de verhouding van Kerk
en Staat wil tekenen, mag toch niet onvermeld
blijven de diepgaande wijziging in de toepas-
sing van dit beginsel, waartoe Groen in het na-
jaar van 1862 werd genoodzaakt.

Sinds najaar 1862 toch proclameerde hij met
grote kracht een radicale scheiding van
Kerk en Staat, als eisch van het ééne, zelfde be-
ginsel, waaraan hij ook toen volkomen trouw bleef.
En tot aan zijn dood toe bleef Groen deze schei-
ding begeren.

Om deze veranderde beginseltoepassing te ver-
staan is het noodig iets van de werkelijke
verhouding, waarin Kerk en Staat tot elkander
stonden in het begin en midden der vorige eeuw,
te bezien.

Deze verhouding was, ook na 1813, tot stand ge-
komen onder den invloed van een revolutionaire
theorie, die aan de Kerk geen eigen plaats en
geen eigen recht voor de vervulling van haar taak
gunt.¹⁾

1) De Maatregelen tegen de Afgescheidenen enz., 1837, p.
13 v. Kort formuleert Groen die revolutionaire theorie in zijn
Handboek der Geschiedenis van het Vaderland², p. 680: a. het
Gode meer gehoorzaam zijn dan de menschen, geldt niet; b. de
staat begunstigt de kerkpartij, die in de suprematie van het
wereldlijk gezag baatzuchtig berust; c. gebruikt gaarne de kerk
als steun en werktuig (instrumentum regni); d. breidt gaarne
zijn invloed uit, door overnemen (monopoliseren) van hetgeen
de eigenaardige taak der kerk is (onderwijs, armbestuur); e.
streeft naar hooger beschaving en verlichting, naar een soort
van godsdienstloze godsdienstigheid (religion civile), als band
van de burgermaatschappij.

Of deze theorie werd toegepast op de wijze, zoo-
als Koning Willem I dat deed, of naar de methode
van Thorbecke, dat is alleen maar een betrekkelijk
verschil. De eerste maakte de Kerk tot een onder-
deel van de staatsmachine, tot een werktuig nuttig
voor den opbouw van den revolutionairen Staat.
De tweede ontrukte aan de kerk een groot deel
van haar specifieke arbeid, hield de kerk voort-
durend in de boeien door den Staat gesmeed en
liet de zoo beroofde en geknechte Kerk vervol-
gens haar „vrijheid". Een vrijheid, die naar Groen
eenmaal opmerkte, wonderlijk veel op vogelvrij-
zijn geleek.²⁾

Het revolutionaire streven kwam allereerst uit
op het terrein van het onderwijs.³⁾ De Staat zou
voor het onderwijs zorgen. Aan de Gezindheden
werd het recht om de jeugd naar de eigenaardig-
heid der Gezindheid op te voeden ontrouwd. Het
onderwijs zou gegeven worden op de ééne, alge-
meene, gemengde volksschool. Er moest immers
eenheid komen! Eenheid, naar de moderne
theorieën de eerste voorwaarde voor het welzijn
van den Staat. „Derhalve Volkseenheid, eenheid
van de Volksschool; nationaliteit der opvoeding;
nationaliteit in den zin van het revolutionair be-
ginsel; onderwerping van alle verscheidenheden;
ook van die waarin het nationaal karakter zich
openbaart, zoodra zij aan de vorming of aan het
behoud dezer nieuwerwetsche nationaliteit hinder-
lijk zijn."⁴⁾

Sinds 1806 was dit onderwijs al minder christe-
lijk geworden. Juist omdat alle Gezindheden op
de volksschool vereenigd moesten worden daalde
het christelijk peil der scholen. Immers naarmate
de Gezindheden zich meer van hun eigenaardig-
heid bewust werden, moest b.v. al meer het specifiek
gereformeerde of roomsche worden ontzien.⁵⁾ De
Volksschool mocht christelijk zijn in zoo ver de
algemeenheid van haar inrichting dat toeliet.
„Soort en mate der Christelijkheid wordt aan tijd
en plaats, aan de omstandigheden ondergeschikt."⁶⁾
„De school was Christelijk in 1806 met aanbeve-
ling, in 1830 met verwaarloozing, in 1842 met ter-
zijdestelling van den Bijbel".⁷⁾ Terwijl in 1857 de
beruchte schoolwet van Van der Brugghen tot
stand kwam, die een opleiding tot „christelijke"
deugden ordonneerde, waarbij, naar de eigen woor-
den van den minister dit woord „christelijk" niet
anders kon en mocht worden opgevat „dan dat
alle leerstellige en dogmatische bestanddeelen, alles
met één woord, wat tot het begrip des Christen-
doms, van zijn waarheden, van zijn feiten, van zijne
geschiedenis behoort, van de gemengde school ver-
wijderd moet blijven."⁸⁾

De Staat riep op deze wijs een school-gods-
dienst in het leven, waarvan de aard en het
gehalte „door veranderbare wetten, door vorste-
lijke of ministeriële Besluiten, door politieke
invloed, door de luimen van een Gewestelijk of
Plaatselijk Bestuur bepaald wordt". Een school-
godsdienst gericht tegen alle bestaande gezind-
heden. Een school-godsdienst geheel naar den zin
„van een nieuwe en zeer talrijke Gezindheid, de
Gezindheid van het Indifferentisme of Uni-
versalisme, of hoe zij ook heeten moge."⁹⁾ Die
nieuwe sekte kreeg zoo feitelijk den voor-
rang, ja de alleenheerschappij in de volksschool.
De lagere school werd het door den Staat be-
taalde propaganda-instituut voor het geloof
dezer sekte, voor het „christendom boven ge-
loofsverdeelheid".¹⁰⁾

En terwijl de Staat dit onderwijs opdrong,
werkte hij op alle mogelijke, soms zeer lage en
sluwe manieren het christelijk, bijzonder on-
derwijs tegen. Bijzonder onderwijs mocht wel
gegeven worden, werd zelfs gesubsidiëerd, mits
het van hetzelfde gehalte was als het openbaar
onderwijs. Maar de oprichting van christelijke
bijzondere scholen werd vóór 1848, waar men
maar eenigszins kon of durfde, belet. En toen de
vrijheid van onderwijs in 1848 grondwettig was
vastgelegd, werd die vrijheid op inferieure en on-
wettige wijze beknot en met alle denkbare mid-
delen werden de christelijke scholen, die „godde-
looze broeinesten" tegengewerkt.¹¹⁾

H.

C. V.

2) Adviezen, II, (1857), p. 271. Ned. Ged., I, p. 164.

3) De Maatregelen enz., p. 9 v. Handboek, p. 680, 688, 742,
871. Het is ondoenlijk op te geven waar Groen over het
onderwijs schrijft. Er is nagenoeg geen boek van zijn hand,
waarin hij er niet min of meer uitvoerig over handelt.

4) Het Regt enz., p. 149.

5) Idem, p. 150 v.v.

6) Idem, p. 152.

7) Idem, p. 148.

8) Herhaaldelijk door Groen geciteerd. Zie b.v.: *Vrijheid
van Christelijk-Nationaal Schoolonderwijs* enz., p. XXXIV,
125/6. Zie over de wet van 1857: hetzelfde werk p. XI v. En
verder: *Over het ontwerp van wet op het Lager Onderwijs*
(1857); *De Tweede Kamer en de Volksopvoeding* (1863);
Studien en Schetsen ter Schoolverheffing (1865) enz.

9) Het Regt enz., p. 165 v.

10) Zie over dezen term van Thorbecke en de beteekenis er
van: *Adviezen*, II, (1857), p. 269*. *Vrijheid* enz., p. XXXIV,
9, 51, 60, 117, 119, 122, 127, 138, 145, 148, 171, 177. *Ned. Ged.*,
III, 200, 308, 322.

11) Zie voor het bovenstaande: *Het Regt* enz., p. 139 v.;
Vrijheid enz., p. 2, 9 (op deze pagina het woord „goddelooze
broeinesten"), 115 v. *De Tweede Kamer en de Volksopvoeding*,
p. 42 v.

GEESTELIJKE ADVIEZEN

(Alle inzendingen, deze rubriek betreffende, aan
Ds D. van Dijk, Akkerstraat 26, Groningen.)

Een merkwaardige brief.

Een merkwaardige figuur in de geschiedenis van
de Nederlandsch Hervormde Kerk in de vorige
eeuw, is Ds P. D. M. Huet.

Oorspronkelijk een man van vrijzinnige richting,
kwam hij in Zuid-Afrika tot bekeering. Daar diende
hij onderscheidene gemeenten. In 1867 (hij was
toen 40 jaar) kwam hij terug. Was toen eenigen tijd
reizend predikant der „Confessioneele Vereeniging"
en stond later als predikant in Veenendaal, Dirks-
land, Nunspeet en Goes.

Van een Groningsche familie kreeg ik een brief,
door Ds Huet geschreven aan iemand, dien hij
hier ontmoet had en aan wien hij zich terstond
geestelijk verwant had gevoeld.

Ik laat dezen brief hier in zijn geheel volgen.
Hij is gedateerd 24 Januari 1875 uit Dirksland.

Geliefde Vriend!

Ik had reeds in mijn hart om te schrijven en
zou dit ook gedaan hebben, hadt gij mij niet ge-
schreven. Want in die weinige oogenblikken,
waarin ik met u mocht spreken, voelde ik, dat
er een band tuschen u en mij gelegd was. Moge
het van den Heere zijn. Ik kon dien avond voor
die vergadering niet spreken. Misschien zeide ik
reeds te veel. God de Heere Zelve heeft mij bij
het licht Zijner ontzaglijke heiligheid aan mijn
waangelooft, schijnvroomheid, huichelarij ontdekt.

Dit is nu een jaar geleden. Sedert dien tijd
is er bij tusschenpoozen veel met, of liever in
mij geschied. Maar ik ben niet verlost. Toch
gevoel ik, dat mijn hart is bij de armen en el-
lendigen. Maar hoe gelukkig acht ik hen, die
het mogen weten, dat zij door den Vader aan
den Zoon gegeven zijn en door den Zoon tot den
Vader zijn gebracht! O mocht het God behagen
deze groote, heerlijke daad, nog te Zijner tijd
aan mij, onwaardige, te doen!

Gelijk u zeide, zonder duidelijke roeping des
Heeren, inwendig, kan ik van hier niet gaan. Ik
heb geen recht of aanspraak, die te wachten.
Want wie ben ik? Maar hoe zou ik zonder dat
deze plaats kunnen verlaten, waar ik eerst met
zooveel ijver mijn eigen werk, meenende, dat
het des Heeren was, heb opgericht, waar de
Heere alles heeft afgebroken en waar wij hopen,
dat het Hem zal behagen, nog eens zelve op te
staan en Zijn kracht en heerlijkheid te open-
baren.

Ik heb van Ds Kohlbrugge bijna niets gelezen,
maar gevoel mij naar zijn schriften getrokken.
Ik hoop er binnenkort eenige te ontvangen,
maar ik ben bevreesd voor alle leeringen van
menschen. O, mocht ik nog eens werkelijk door
den Heere geleerd worden!

Kohlbrugge was een vriend van dien predikant
in Afrika, in wiens huis de Heere Zich voor
teerst aan mij openbaarde, 20 jaar geleden. Ver-
leden jaar was ik eenigszins voornemens hem op
te zoeken, maar ik mag wel zeggen, de Heere
heeft het verhinderd.

Ik heb uit de diepte een zestal preeken, in
het afgelopen jaar gehouden, opgeschreven. De
eerste is: „De verwachting des huichelaars zal ver-
gaan". Zij zullen worden uitgegeven en dan hoop
ik u een ex. er van te zenden. Maar gij moet er
niets van verwachten. Zij zijn van iemand, die
niets heeft, geen gebed, geen geloof. Ik hoop,
dat het niet kwaad in 's Heeren oogen is. Maar
in onzen tijd van leugen-orthodoxie mag het als
een getuigenis zijn, vooral na al de geschriften
door mij uitgegeven, zoo vol vermenging van
waarheid en leugen.

En nu, mijn waarde vriend, kan ik niets meer
schrijven. Ik ben ledig, dor, koud, hard, ver-
stokt en wat ik schrijf zijn slechts woorden.
Wees zoo goed den grijzen vriend, die naast u
zat, van mij te groeten, ook den Heer Richt-
meijer. Als de Heere het geeft, hoop ik hen te
antwoorden.

O, moet ik dan een brief als de uwe, met zulk
een schrijven beantwoorden? Kan ik u dan niets
terugschrijven? Neem het dan maar zoo als het
is, als een bewijs, dat ik de korte ontmoeting
met u als een lieflijke herinnering heb mede-
genomen en bewaard.

Mochten mijn blinde oogen nog eens geopend
worden! Mocht ik nog eens waarlijk door God-
delijke kracht mijn leven verliezen en niet
slechts een veroordeeld misdadiger (want dat
ben ik en zoo ga ik daarheen) maar een verloren
zondaar worden! Mocht ik mijn leven waarlijk
verliezen! Mocht ik eens waarlijk onder het
recht Gods komen! Mocht ik sterven! En o
mocht de Heere Jezus Christus ook nog voor mij
tusschenbeide komen! Mocht ik één plant met
Hem gemaakt worden! Mocht ik nog eens kun-
nen zeggen: Ik leve niet, maar Christus in mij!
O mocht ik tot Zijn voeten komen! Mocht ik